

**UTJECAJ GLOBALNOG NEOISLAMOKAPITALIZMA NA
MUSLIMANE SAVREMENE BOSNE**

**THE IMPACT OF GLOBAL NEO ISLAMO-CAPITALISM UPON
MUSLIMS IN MODERN-DAY BOSNIA**

Sažetak

Rad tretira nastanak i uspon globalnog neoislamokapitalizma, fenomena nastalog krajem druge polovine XX st. i dalje razvijanog u XXI st. koji ni do danas nije iscrpno analiziran, a u publikacijama na našem jeziku skoro je u potpunosti nepoznat. Esej je podijeljen na četiri poglavlja unutar kojih se tretiraju tri problema: odraz globalnih ekonomskih i političkih događanja na vjerski život Bosne, mehanizmi funkcioniranja globalnog neoislamokapitalizma, te izazovi koji se postavljaju pred instituciju Islamske zajednice u kontekstu rasprava o mogućnostima i pravcima njenog logičnog transformiranja i djelovanja u budućnosti. Raspravljajući o posljednjem problemu, u eseju je istaknuto „šest mehanizama angažiranog i društveno odgovornog djelovanja Islamske zajednice“ koji, po dubokome uvjerenju autora, predstavljaju snažan garant očuvanja autentičnosti i opravdanosti djelovanja Islamske zajednice u našem vremenu.

Ključne riječi: *globalni neoislamokapitalizam, vehabijske zajednice, reformirani derviški redovi, globalno finansijsko tržište, solidarnost, demokratija, Islamska zajednica*

Summary

The paper hereby presented analyzes the beginning and the rise of the global neo Islamo-Capitalism, a phenomenon that came into existence at the end of the second half of the 20th century and further developed during the 21st. The very phenomenon hasn't been thoroughly analyzed yet and, within the domestic publications, remains obscure. This essay's division in four chapters considers the following three problems: reflection of the global economic and political events onto religious life in Bosnia, mechanism of the global neo Islamo-Capitalism's functioning, and the challenges which the Institution of the Islamic Community confronts in the context of the discussions about possibilities and the ways of its future logical transformation and functioning. While discussing the

last mentioned problem, “six mechanism of the engaged and publicly responsible work of the Islamic community” has been proposed, which offer, according to the author’s deep conviction, the ironclad guaranty for the preserving of the authentic as well as justified activities of the Islamic community in our time.

Keywords: *global Islamo-Capitalism, Wahhabi communities, reformed dervish (Sufi) orders, global financial market, solidarity, democracy, Islamic Community*

1. Uvod

Opće izuzetno složeno i više nego teško stanje savremenog društva, napose muslimana, prisutno u doslovno svakoj državi svijeta, ne može ostaviti mirnim nijednog angažiranog intelektualca, nijednog teologa. Iskrena briga provocirana je ne samo iz bojazni da se savremeno čovječanstvo, usmjereno u svome razvoju neuslovljenim maštanjima čovjeka umjesto principima tradicijskog nauka, kreće prema definitivnom duhovnom, moralnom i egzistencijalnom sunovratu, već i činjenicom da u tome procesu duhovne razgradnje čovjeka ozbiljnu podršku brojnim projektima u biti antihumane naravi pruža savremena teologija ili, bolje rečeno, vjersko-teološka učenja plasirana u okviru dominantnih vjerskih, konkretno i muslimanskih, religijsko-političkih krugova.

Da bi bilo do kraja jasno o čemu govorimo, pozvat ćemo se na dva naizgled nezavisna ali ipak međusobno povezana slučaja. Napominjemo da nije riječ o tzv. studiji-slučaja, već o iskustvu doživljenom iz perspektive pasivnog učesnika.

2. Snaženje tendencije međusobnih podjela muslimana balkanske regije

Prilikom obilaska muslimana Albanije, Kosova, Crne Gore i Makedonije, pored jasnoga prepoznavanja teške finansijske krize, pažnju posebno privlače duboke i emotivno prilično snažne međusobne podjele. Vjernici svakodnevlja, redovni posjetioci džamija ali i osobe koje nisu u cijelosti posvećene obredoslovlju, za rečenu podjelu muslimana krive dva faktora. Prvi je vehabijska praksa, izuzetno raširena u gradskim centrima spomenutih država, ali i u udaljenim ruralnim naseljima (Šar-planina, Gora itd.). Slično postratnoj situaciji u Bosni, sljedbenici vehabizma insistiraju na vlastitim izdvojenim prostorijama u okviru tradicionalnih

džamija, na izmjeni formi obredoslovne prakse konstantno izvrgavajući agresivnoj kritici tradiciju lokalnih muslimana, te na uspostavljanju redovnih javnih predavanja na kojima se kao gosti pojavljuju promotori selefijsko-vehabijske doktrine.¹ U ruralnim naseljima u posebno teškoj poziciji nalaze se imami, s obzirom da i pored redovnog protivljenja vjernika širenju vehabijskog djelovanja, u sasvim konkretnim slučajevima nerijetko ostanu bez podrške zajednice prilikom rješavanja problema jer su različite grupacije vjernika u međusobnom krvnom srodstvu. Iz toga razloga imami se odlučuju potražiti neko srednje rješenje, izlazeći u susret čas vehabijskim grupama, čas tradicionalnim vjernicima.² Drugi ključni faktor koji po mišljenju širega kruga praktičnih vjernika snosi krivnju za teško međuljudsko stanje predstavlja nedovoljno jasna angažiranost čelništva islamskih zajednicâ. S jedne strane, odgovorne osobe islamskih zajednicâ uglavnom ostavljaju imame bez podrške u rješavanju nastalih problema, na stručnim seminarima otvoreno im poručujući da trebaju

---

¹ Uglavnom je riječ o gostima iz Bosne i Hercegovine, profesorima s islamskih pedagoških fakulteta u Zenici i Bihaću.

² Tako je npr. u jednom selu na sjeverozapadu Kosova imam odlučio prekinutu redovnu praksu zajedničkog učenja dove nakon proučenog ezana, kojoj je prigovarala skupina vehabija. Iako džematski odbor to nije odobrio, ipak, svoj protest odbor nije iskazao otvoreno već tek pojedinci i to putem neformalnih kritika koje povremeno izražavaju u razgovoru s imamom. S druge strane, u jednoj džamiji na periferiji Skadra imam se u potpunosti povukao, tako da je dinamika vjerskoga života pretvorena u zastrašujuću šutnju, izostanak skoro svakoga oblika komunikacije među grupama vjernika: tradicionalni muslimani dolaze klanjati potom, nakon samostalnog zikra, odmah iziđu, a sljedbenici vehabizma predvode namaz po svojoj praksi, bez ikakvih pratećih sadržaja. Da je zaista riječ o velikome problemu posebno ojačanom u oblasti kosovske Gore, govori i nedavno objavljena studija koja se koncentrirala na problem mladih Goranaca, koji dvoje vlastiti identitet, bivši izloženi svim vjerskim, kulturološkim i političkim specifičnostima Kosova, Albanije i Makedonije, no, sada u jednakoj mjeri i dijaspori izložene snažnome utjecaju vehabijskih zajednica; vidi: Schmidinger, Thomas (2013), *Gora: Slawischsprachige Muslime zwischen Kosovo, Albanien, Mazedonien und Diaspora*, Wiener Verlag fuer Sozialforschung, Beč, str. 50–55. Pozicija Goranaca dodatno je usložnjena ekonomskom marginalizacijom toga prostora (ibid, str. 73, 122), te dubokim podijeljenostima u nacionalnim politikama država: Kosova, Albanije, Makedonije, Srbije ali i Bosne i Hercegovine (ibid, str. 85–96. Citirana knjiga „Gora“ predstavljena je u goranskom selu Rapče 20. 8. 2013. godine, što govori o velikome interesu istraživača s njemačkog govornog područja i prepoznavanju značaja svih složenosti promjena kroz koju prolaze muslimani balkanskog područja. Nažalost, u Bosni je taj interes prilično neiskazan. Vidi: „Izvoz vehabizma iz Austrije na Kosovo“, *Politika*, 20. 8. 2013, str. 9).

sami pronaći adekvatno rješenje.³ S druge strane, sve su češći slučajevi neobjašnjivog prepuštanja pozicija glavnog džamijskog imama i džumanskog predavača (*hatîba*) upravo osobama naklonjenim vehabizmu. Tako je veliki broj vjernika redovno izritiran sadržajima predavanja i *hutbi*, kao i ozbiljnim intervencijama u tradicionalnu obredoslovnju formu, čak i svjesnim narušavanjem krajnje estetskoga aspekta javnoga učenja časnog Kur'ana i ezana.⁴ Bez posebnoga objašnjenja, u nekim džamijama za minimalan honorar angažirani su hafizi kao imami za dnevne namaze, dočim je predvođenje džumanamaza prepušteno praktičarima vehabizma.⁵ Da spomenuti problemi nisu samo religijske naravi već i posljedica globalnih političkih dešavanja, potvrđuje svojevrsna „podjela utjecaja“ dvije najdominantnije religijsko-ideološke struje prisutne na Balkanu, arapsko-zaljevske i turske, a koja se manifestira njihovim izravnim finansiranjem imama u džamijama u kojima predvode namaz. U nekim slučajevima lokalna islamska zajednica prihvatila je finansijsku podršku religijskih organizacija porijeklom iz zemalja Zaljeva te, u dogovoru s njima, dio sredstava preusmjerava imamima koje postavlja uz zajednički dogovor s finansijerima.⁶ U drugim slučajevima vjerska udruženja porijeklom iz Turske insistiraju na izravnom odabiru imama, nerijetko turskih državljana, za džamije koje su obnovljene sredstvima turskih udruženja, pri čemu lokalna islamska zajednica daje samo svoju saglasnost.⁷

Premda savremeni kontekst otkriva veliki broj vjerskih i političkih udruženja koja djeluju u regionu Balkana, napose u Bosni, ipak se može primijetiti da su tri interesne grupe najdominantnije: spomenute arapsko-zaljevska i turska, te iranska. Događanja na globalnoj geopolitičkoj sceni, u kojoj bitne pozicije zauzimaju ove tri grupe, nužno se odražavaju i na Bosnu, tako da se svako zaoštavanje njihovih međusobnih odnosa ili,

---

³ Takva poruka čula se i na seminaru održanom u jednom medžlisu na jugoistoku Kosova 13. 8. 2013. godine. Dobivene informacije su, naravno, povjerljive naravi.

⁴ Već nekoliko godina u Jaha-pašinoj (Jahja-pašinoj) džamiji u Skoplju ne uče se salavati prilikom uspinjanja *hatîba* na mimberu, izostavljen je zajednički zikir nakon namaza, a prilikom boravka 2010. godine, i pored prisustva imama obrazovanog na Al-Azharu, Kur'an je na razglas prilično nevjesto i s poteškoćama učila osoba nedovoljno pripremljena za taj čin.

⁵ Prilikom klanjanja jedne od džuma u ovom ramazanu 2013. godine, u Gazi Isa-begovoj džamiji u Skoplju imam je, nakon održane hutbe i klanjanja namaza, izišao u džamijski harem i u jednom ćošku harema održao „posebnu hutbu“ vehabijskom džematu, što je neugodno zateklo tradicionalne vjernike.

⁶ Ovo je slučaj npr. u spomenutoj Gazi Isa-begovoj džamiji u Skoplju.

⁷ Ovo je slučaj npr. u džamiji Sinan-paše u Prizrenu.

pak, poboljšanje na međunarodnoj ravni pokazuje i u našem društvu, nekada u suptilnijoj, a nekada u očitijoj formi. Taj odnos, kako je poznato, nije građen tek na ideološkim razlikama, već je, prije svega, određen vezom između globalnih političkih tokova i međunarodnog finansijskog kapitala, interpretiranom jezikom i realiziranom aktivnostima savremenih religijsko-političkih neokapitalističkih elita, podržavanih, svjesno ili nesvjesno, djelovanjem crkava i vjerskih zajednica. Naime, u cilju osiguranja dominacije vlastitoga lobija na mikroplanu, tzv. novi sudionici globalnih finansijskih tokova (*new global players*)⁸, snažno identificirani s muslimanskom tradicijom, usporedo sa striktno političkim i ekonomskim djelovanjem iniciraju i različite projekte bitno religijske naravi uz pomoć kojih lakše pronalaze partnere među lokalnim religijskim institucijama. Na taj način konačni konzument, vjernik svakodnevlja, nije u mogućnosti napraviti razliku između čisto humanitarno-misionarskog aspekta djelovanja neke organizacije ili udruženja, kojega legitimiraju konkretna promovirana religijska ideja i autoritet lokalne religijske institucije, i geopolitičke te ekonomske dimenzije stvarnog projekta realiziranog „u pozadini“, na makroplanu. Stoga je djelovanje vjerskih organizacija i udruženja od presudnog značaja za širenje utjecaja neoislamokapitalizma, a kako bi imali snažniji i harizmatičniji utjecaj na širi krug vjernika, aktivisti tih udruženja u javnosti bivaju predstavljani kao posebna, „elitna“ grupa, po nekoj svojoj karakteristici „specifičnija“ u odnosu na druge, fenomen koji se počeo razvijati i u Bosni upravo s kraja XX st.⁹

Naprosto, savremena ekonomija, shvaćena u najširem smislu te riječi, podrazumijeva gotovo sve dimenzije čovjekovog intelektualnog i društvenog života, osiguravajući harmoniziranje i izravan međusobni utjecaj naizgled nepovezanih fenomena u globalnom društvu: prosvjetnih radnika i sumo hrvača, socio-ekonomskih obrazaca i imena

---

⁸ Pod ovim pojmom podrazumijeva se šest zemalja Zaljeva, udruženih u Vijeće za saradnju zaljevskih zemalja (*Gulf Cooperation Council, GCC*): Saudijska Arabija, Ujedinjeni Arapski Emirati, Katar, Kuvajt, Bahrein i Oman. Vidi: Rehman, Aamir A. (2010), *Gulf Capital & Islamic Finance: The Rise of the New Global Players*, McGraw Hill, New York, str. 1, 2. Ipak, u našem kontekstu, pod ovim pojmom podrazumijevamo i Republiku Tursku te Islamsku Republiku Iran.

⁹ Npr. sasvim je evidentno isticanje „uglednog porijekla“ pripadnika Udruženja „Mladi Muslimani“, naglašavano u teorijama neomladomuslimana s kraja 80-ih godina XX st. (vidi: *Mladi Muslimani 1939.-1999. (I)*, Udruženje građana „Mladi Muslimani“, Sarajevo, 2001, str. 19). Vjerovatno zahvaljujući tome, neomladomuslimanski aktivisti bili su učesnici brojnih promjena koje su se dogodile u Islamskoj zajednici i najbrojnijoj bošnjačkoj političkoj stranci – Stranci demokratske akcije (SDA).

novorođenčadi¹⁰, terorista-samoubica i banaka, brokera za prodaju nekretnina i svodnika i sl.¹¹ Stoga ni ne čudi da se ovakav pristup izučavanju globalne ekonomije, sve atraktivniji na svjetskim univerzitetima, oslovljava pojmom *frikonomija* (*freakonomics*), „otkačena ekonomija“. S obzirom da je ovaj moderni vid posredovanja vjerskih principa antitradicijski, savremene religijsko-političke neokapitalističke elite, uz nekada nesvjesnu ali ponekad i interesno motiviranu saradnju s crkvama i vjerskim zajednicama, pribjegavaju inoviranju pseudometafizičkih načela koja se vjernicima svakodnevlja prezentiraju kao krajnje autentična.¹² Da bi to bilo moguće ostvariti, ove interesne grupe se otvaraju ponovnom definiranju ranije teoretski već zaokruženih učenja koja bivaju aktualizirana shodno konkretnim potrebama, shodno specifičnosti prilika u nekom društvu. Tako se primjećuje skoro nagao interes za populariziranje odnosno „preciziranje“ fenomena od ranije već poznatih u lokalnoj zajednici, poput: Ehli bejta¹³, vakufa¹⁴, ehli sunneta vel džemata¹⁵ i sl., čiji intenzitet vremenom splasne kako bi opet bio s

---

¹⁰ Vidi: Levitt, Steven D., Dubner, Stephen J. (2005), *Freakonomics: A Rogue Economist Explores the Hidden Side of Everything*, Perfect Bound, New York, str. 3–15.

¹¹ Vidi: Levitt, Steven D., Dubner, Stephen J. (2009), *Superfreakonomics: Global Cooling, Patriotic Prostitutes and why Suicide Bombers should buy Insurance*, New York Times, New York, str. 1–24.

¹² Zanimljivo je da ovo pitanje problematiziraju uglavnom politički lijevo orijentirani muslimanski intelektualci. Tako je npr. filozof Semir Emin (*Samir Amīn*) još prije više od deset godina naglasio kako vojni angažman, i uopće ratovi u muslimanskim zemljama na istoku, nisu ratovi „protiv islama“, već je, zapravo, riječ o nadmetanju u ekonomskoj nadmoći, dočim problematiziranje politike kulturološkog identiteta služi samo radi „odvraćanja pažnje“ sa stvarnih pitanja. Drugim riječima, osnovna borba vodi se oko dominiranja globalnim tržištem, dočim se, makar i realan problem, krize identiteta popularizira tek kao vrsta „kompenzacije za očajni narod“. Vidi: „Empire of Chaos challenged“, *Al-Ahram*, br. 609, oktobar 2002, 24–30.:

<http://weekly.ahram.org.eg/2002/609/intrvw.htm> (stranica je bila aktivna 21. 8. 2013. godine.)

¹³ Npr. Zbornik radova: *Ehli Bejt u Bosni i Hercegovini*, Naučnoistraživački institut „Ibn Sina“, Sarajevo, 2003, objavljen nakon okruglog stola pod istoimenim nazivom.

¹⁴ Npr. Zbornik radova: *Naučni skup Vakufi u Bosni i Hercegovini – Sarajevo 22. juni 2011*, Vakufska direkcija Sarajevo, Sarajevo, 2011, objavljen nakon naučnog skupa u Bošnjačkom institutu: „Vakufi u BiH“, u okviru manifestacije „Dani vakufa u BiH“, koja se održavala od 17. do 28. juna 2011. godine.

¹⁵ Npr. najavljeni naučni skup pod nazivom „Ehl-i sunnet we l-džema'at – tradicija muslimana Balkana“, planiran za 2013. godinu. Vidi: http://www.rijaset.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=17021:poziv-za-ucesece-na-naucnom-skupu&catid=183:obavjestenja&Itemid=579 (stranica je bila aktivna 21. 8. 2013. godine).

vremena na vrijeme aktualiziran, shodno interesu pojedinaca i grupa koji, uglavnom, ostaje nepoznat većini ljudi. Naravno, zanimanje za konkretne probleme uvijek podrazumijeva i jednu dozu krajnje znanstvene radoznalosti pojedinaca, ali se nerijetko iz vida ispušta spomenuta pozadina brojnih inicijativa prema kojima često izostaje potrebna mjera opreza.¹⁶

Oslovljena razlika između striktno znanstvenog tretiranja nekoga fenomena i ideologijskog redefiniranja njegovoga smisla, vremenom biva transformirana u svojevrsnu graničnu liniju ekskluziviteta kada se objektivna znanstvena analiza, ukoliko ne odgovara potrebama novoga definiranja, počinje tumačiti kao „propaganda koja dolazi iz suprotnog tabora“, a u nedostatku adekvatne kontraargumentacije insistira se na osporavanju moralnog integriteta neistomišljenika koji se iskrivljeno predstavljala širem krugu vjernika. U ovakvim slučajevima¹⁷ do izražaja dolaze ranije nastali, a nikada do kraja oslovljeni i raspravljani problemi u nekoj zajednici, koji se, po potrebi, djelimično ili u cijelosti predstavljaju kao generički dio aktuelne teme. Od odgovornih ljudi i svih članova te zajednice izložene tom procesu zahtijeva se rezolutno izjašnjavanje „za“ ili „protiv“, što inače sasvim prirodno stanje različitosti mišljenja kao manifestacije Božije milosti (*rahma*) transponira u stvarnost obojenu srdžbom i nekontroliranom ispoljavanju strasti. Da je to stvarno tako, potvrđuje nekoliko činjenica prisutnih skoro u svakom pokušaju „prenošenja“ globalnih kretanja na lokalnu ravan. Globalni problem izrazito simplificirano, ali krajnje pažljivo osmišljeno, prezentira se i aktualizira unutar neke mikrozajednice računajući na nekritičku podršku jednoga dijela te zajednice koji, usvajajući samo neke elemente toga predstavljanja, oslanjajući se čisto na vlastite interese, izrazito agresivno i

---

¹⁶ Takvu vrstu opreza izrazila je Katedra za islamsku dogmatiku (*akaid*) i usporedne religije Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu koja nije podržala održavanje spomenutog skupa „Ehl-i sunnet we l-džema'at – tradicija muslimana Balkana“, s obzirom na uvažavanje općega izuzetno složenog konteksta vjerskoga života savremenih muslimana Bosne, način donošenja inicijative, prvu predloženu listu članova Naučnog odbora skupa, kao i finansijera ove aktivnosti. Vidi: *Izvod iz zapisnika sa Pedesetprve redovne sjednice Nastavno-naučnog vijeća FIN-a održane dana 05. 06. 2013. godine*, br. 03-03-51-584/13, str. 3.

¹⁷ Aktualan je slučaj napada na ličnost prof. Rešida Hafizovića nakon emitiranja dokumentarnoga serijala na Federalnoj televiziji pod naslovom: „Suniti, šiiti – Poslanikovo nasljedstvo“, koji je počeo u četvrtak 1. 8. 2013. godine. Ovaj slučaj, nažalost, izvrstan je primjer ovoga o čemu govorimo pa ćemo se nadalje na njega i referirati.

često nekorektno počinje osporavati neistomišljenike.¹⁸ U zavisnosti od realne snage, odnosno utjecaja te grupe unutar šire zajednice vjernika, brže ili nakon određenog protoka vremena, i oficijelne institucije zajednice ili dio njenih članova koji su u poziciji snažnije utjecati na javno mnijenje, reagiraju na spomenuti proces „prenošenja“ globalnih događanja na lokalnu ravan, izražavajući jednostranu kritiku tretiranog aktuelnog problema.¹⁹ Kao inicijalni medij rušenja integriteta osobe „neistomišljenika“ zloupotrebljavaju se strogo propisane obredoslovne forme poput *hutbi*,²⁰ u raspravu se, na jednu ili pak drugu stranu,

---

¹⁸ Autor jednog od prvih tekstova, ali objavljenog neposredno pred početak onoga što možemo uslovno osloviti „poluotvorenim“ insistiranjem na pozicioniranju bosanskih muslimana unutar globalnog odnosa između ekonomski razvijenih zemalja na zapadu, država Zaljeva, Turske i Irana, simboliziranog odnosom „sunnije-šiije“, jeste Turčin dr. Cenap Çakmak, profesor na Univerzitetu „Osmangazi“ u Eskişehiru (v. internetsku stranicu Centra za međunarodno i evropsko pravo „Asser Institut“:

http://www.asser.nl/default.aspx?site_id=1&level1=13688&level2=15358&level3=&textid=40588). Njegov krajnje angažiran ali ne i pluriperspektivan rad: „Šiitski polumjesec: Mit ili stvarnost?“, preveden je i objavljen u nedavno pokrenutoj novini „Novo vrijeme“ (petak, 14. 6. 2013, str. 18. i 19). Iako nisu ponuđene konkretnije informacije, na osnovu činjenice da se u svakome broju objavljuju tekstovi Fethullaha Güllena, može se pretpostaviti da sadržaj novine uređuju njegovi učenici, sljedbenici i simpatizeri odnosno pokret „Hizmet“. U tekstu je oslovljen aktuelni međusobni odnos sunnija i šiija odnosno pitanje geostrateškog jačanja pozicije Islamske Republike Iran, kao simbola šiizma. Na ovaj način, pažnja bosanskih muslimana vezana je tek uz vjersko-ideološki segment spomenutog odnosa.

¹⁹ Referirajući se na slučaj napada na ličnost prof. Hafizovića, zanimljivo je da je u Islamskoj informativnoj novini „Preporod“ već 15. augusta 2013. godine na str. 4. objavljen nepotpisani članak pod naslovom „Pun polumjesec: kome treba šiizam u Bosni?“ U njemu se kritikuje emitirani serijal „Suniti, šiiti – Poslanikovo nasljedstvo“ kroz sedam tačaka u vidu promišljanja autora teksta. Nema nikakve sumnje da je riječ upravo o nesvjesnom priključivanju procesu „prenošenja“ globalnih pitanja u lokalnu ravan kroz bitno reduciran pristup koji je, sasvim prirodno, s obzirom da je riječ o izuzetno utjecajnom mediju, u dobroj mjeri kreirao prilično stereotipno mnijenje. U istom broju „Preporoda“ objavljen je i tekst Edina Dedića „Sufizam i šiizam: Tesavvuf je (praktična) nauka, a ne pravac u vjerovanju“, str. 16. i 17. Po našem dubokom uvjerenju, osnovni razlog kasnije sve snažnijeg reagiranja naročito vehabijske zajednice u Bosni na emitirani program jeste treći dio serijala u kojemu poznati sarajevski novinar Zlatko Dizdarević veoma argumentirano i kritički dovodi u jedinstvenu vezu upravo dešavanja na globalnom nivou sa krajnje pojednostavljenim, a skoro svakodnevnim prezentiranjem tih globalnih događanja kao sukoba između sunnija i šiija.

²⁰ U spomenutom slučaju napada na ličnost prof. Hafizovića početni impuls dala je novina „Saff“, objavljujući nepotpisan članak pod naslovom „Mali Homeini sa Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu“, vidi: <http://www.saff.ba/bih/141-mali-homeini-sa-fakultetu-islamskih-nauka-u-sarajevu> (stranica je bila aktivna 21. 8. 2013. godine). Skoro kao eho ovoga članka 16. 08. 2013. godine hafiz Safvet Halilović, profesor na

uključuju i osobe inače sklone difamiranju drugih,²¹ odgovorni ljudi u zajednici svojim saopćenjima odaju ipak dozu vlastite zatečenosti pred problemom,²² kao posljedica svega toga i dalje jača mržnja i pretvara se u otvorene fizičke prijetnje,²³ strana koja je otpočela sa napadima odbija

---

Islamskom pedagoškom fakultetu u Zenici, održao je *hutbu* u sarajevskoj džamiji „Kralj Fahd“ u kojoj je, uz sasvim jasne aluzije na prof. Hafizovića, njegov stav predstavio kao „smutnju“. Osim toga, izvan svakih kulturnih normi *hatib* je komentirao čak i fizički izgled jednoga od učesnika dokumentarnog serijala. Vidi videosnimak te hutbe pod naslovom „Širite šiizam na Sjevernom polu!“ na stranici:

<http://www.youtube.com/watch?v=ivB0GZwKcJc> (stranica je bila aktivna 21. 8. 2013. godine). Kao reakciju na ovu zloupotrebu hutbe, reisul-ulema Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini Husein-efendija Kavazović izdao je „Uputstvo hatibima o načinu održavanja hutbi“ u kojem se kaže da se „dogada (se) da neki hatibi hutbu iskorištavaju za polemička unutarmuslimanska teološka, mezhebska i slična sukobljavanja, obezvjeđivanja i optuživanja, za izravne i neizravne napade na određene ličnosti, alime i djelatnike u Islamskoj zajednici.“ Vidi: Dopis reisul-uleme Husein-efendije Kavazovića: „Uputstvo hatibima o načinu održavanja hutbi“, br. 01/R-927/13, od 21. ševvala 1434. godine po Hidžri odnosno 28. augusta 2013. godine.

²¹ Zanimljivo je da je jedna od najčešće citiranih ličnosti koje su stale u odbranu intelektualnog integriteta prof. Hafizovića (vidi: Nedžad Latić: „Ako Reis ne bubne šakom o sto, bubnut će mu bomba u Rijaset!“, *Dnevni avaz*, utorka, 20. 8. 2013, str. 4), skoro na identičan način, zloupotrebjavajući javni prostor, prije tri godine prof. Hafizovića izložila sličnim, također neutemeljenim optužbama (vidi: Nedžad Latić: „Na putu svog reisu-l-uleme: Ko zaustavlja islamizaciju Bošnjaka i narušava njihove institucije“, *Dnevni avaz*, 28. 8. 2010. godine, str. 5).

²² Iako se u tretiranom slučaju u službenom saopćenju insistira na zaštiti prof. Hafizovića (vidi: „Zaštita djelovanja profesora Rešida Hafizovića“, *Oslobođenje*, 21. 8. 2013, str. 4.), ipak, propušta se precizno definirati problem, a to isto saopćenje nije nikada objavljeno na službenoj stranici Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini. S druge strane, na upit postavljen Vijeću za fetve „Da li su šiije muslimani?“, nakon pozivanja na „šarolikost i raznolikost grupacija“ unutar šiizma, izražena je dvojba. Ovime ne samo da je, u određenom smislu, aktualiziran sadržaj raspravljan u srednjemu stoljeću, pitanje „pravovjerja“, već je, vjerovatno nesvjesno, a uslijed oslovljene zatečenosti i nesigurnosti, podržana sama narav ove polemike. Vidi: „Da li su šiije muslimani?“, 20. 8. 2013. godine:

http://www.rijaset.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=17393:da-li-su-siije-muslimani&catid=137:mezhebisektetesavvuf&Itemid=514 (stranica je bila aktivna 22. 8. 2013. godine.) Također usporedi: A. Nuhanović, „Istražujemo – Islamski autoriteti govore o višestoljetnom razilaženju muslimana iz nekadašnje Perzije s izvornim učenjima vjere: Šiijsko učenje je strano bosanskim muslimanima“, *Dnevni avaz*, novinski dodatak subotom „Sedmica“, 24. 8. 2013, str. 8. i 9.

²³ Riječ je o objavljenoj ucjeni na život prof. Hafizovića u visini od 20.000,00 KM. Vidi: „Zatečenost, šok, ko će reagovati?“, *Oslobođenje*, 19. 8. 2013, str. 5. Također: Boris Knežević: „Sukob među muslimanima u BiH zbog načina praktikovanja islama: Suniti protiv šiita!“, *Press RS*, 21. 8. 2013, str. 4. i 5.

preuzeti odgovornost za prijetnje upućene drugoj strani²⁴, štaviše, i dalje svojim govorom nastavlja narušavati sigurnost neistomišljenika.²⁵

Sve prethodno rečeno sasvim dostatno pokazuje da brojne aktualne podjele među muslimanima Bosne i širega regiona, rekli bismo i svijeta uopće, ne mogu biti jednodimenzionalno tretirane, konačno, takvim pristupom ne mogu biti validno ni analizirane. Ono što zasigurno povezuje globalna ekonomska i politička kretanja, lokalne međusobne podjele stanovništva, snaženje jezika mržnje i narušavanje sigurnosti, te razvoj novih religijsko-političkih elita jeste razvoj novoga jezika vjere, u smislu daljnjega transformiranja modernoga koncepta religije čiji je jedan od najzornijih primjera upravo koncept globalnog neoislamokapitalizma. Na ovome fenomenu ćemo se posebno zadržati.

3. Narav i mehanizam funkcioniranja globalnog neoislamokapitalizma

Pažljivo analizirajući teološke teorije širene kroz stručne i popularističke časopise, može se zaključiti da je krajem XX i početkom XXI st. vjerski nauk uglavnom profiliran potrebama razvijene visoke kapitalističke elite i srednje klase u razvoju, te uglavnom aktivno podržavan različitim savremenim oblicima društvenog ponašanja koje dirigira srednja klasa religioznih intelektualaca. U ovome smislu veoma je važno naglasiti: srednja klasa muslimanskih društva na Istoku izgrađivanje svog kulturnog i političkog identiteta temelji na odnosu vlastitih ekonomskih interesa i razumijevanja vjerskih sadržaja, što je zapravo proces iz kojega je ranije na Zapadu razvijan protestantizam.

---

²⁴ Glavni urednik časopisa „Saff“ izjavio je: „Mislim da se tu radi o podvali, jer mi u svom tekstu ni na koji način nismo pozvali bilo koga na nasilje ili bilo kakvu nasilnu akciju prema spomenutoj osobi.“ Vidi: „Federalna televizija brani malog Homeinija i reklamira Saff“: <http://www.saff.ba/bih/161-federalna-televizija-brani-malog-homeinija-i-reklamira-saff> (stranica je bila aktivna 21. 8. 2013. godine). Također vidi: Safvet Halilović, „Nekoliko pojašnjenja u vezi moje hutbe“, na stranici: <http://www.akos.ba/u-fokusu/dr-safvet-halilovic-nekoliko-pojasnjenja-u-vezi-moje-hutbe> (stranica je bila aktivna 10. 9. 2013. godine). Na samome početku autor priznaje: „Kada sam, sredinom augusta ove godine, održao hutbu u džamiji 'Kralj Fahd' u Sarajevu, nisam ni izbliza mogao pretpostaviti da će ta hutba izazvati toliko reakcija i komentara.“

²⁵ Vidi kasniji tekst objavljen u „Saffu“, ponovno nepotpisan, pod naslovom: „Ispravljanje krivih slika: Rešid Hafizović je velemaistor govora mržnje“ u kojemu se prof Hafizović indirektno optužuje za podstrek na ubistvo jednog mostarskog mladića. Vidi: <http://www.saff.ba/bih/170-resid-hafizovic-je-velemaistor-govora-mrznje> (stranica je bila aktivna 21. 8. 2013. godine).

Insistirajući na „neupitnosti“ globalnog tržišta, ta moderna ekonomska teorija u praksi postaje „princip sâm po sebi“, a znatan broj religioznih intelektualaca u svojim obraćanjima javnosti (ali uglavnom na tribinama i predavanjima održanim povodom nekih svečanosti, ne i na znanstvenim simpozijima) ne osvrće se kritički na pitanje globalnog tržišta, na taj način odnoseći se prema duhu moderne ekonomije kao nečemu što nije samo po sebi kvarno, identificirajući ga sa onim što je ranije u protestantskom svijetu tumačeno kao religioznost svjetovnog svakodnevnog rada.²⁶

Dok religiozna visoka kapitalistička elita u religioznoj srednjoj klasi prepoznaje partnera bez kojeg ne bi bila u mogućnosti uglavnom neometano raditi na ostvarivanju svojih lokalnih i globalnih ciljeva, srednja klasa u svojevrsnom tržišnom prilično definiranom prostoru koncentrirana je na sakupljanje kapitala koji preostane nakon protoka enormnih finansijskih i drugih transakcija, u formi naplaćivanja brojnih naknada i usluga (vođenje transakcijskih i uopće bankovnih računa, različiti vidovi posredovanja i sl.). I što visoka kapitalistička elita koristi veći kapital, to rastu i vrijednosti „preostalog“ kapitala srednje klase, tako da razvoj visoke klase, u trendovima savremenog kapitalističkog tržišta, ujedno znači i dodatno bogaćenje srednje klase. Naravno, ovakav odnos, sasvim logično, podrazumijeva konstantno slabljenje i upropaštavanje siromašnih, a dinamika tržišta skoro munjevito pretvara pripadnike jedne klase u pripadnike druge klase: donedavni milijarder postaju veliki dužnici, dojučerašnji siromasi javljaju su kao novi bogataši.²⁷ Iako se čini da ovakav odnos svakoj osobi nudi jednaku mogućnost prelaska iz niže u višu ekonomsku klasu, zapravo je riječ o kreiranju takvog

---

²⁶ Weber, Max (1989), *Protestantska etika i duh kapitalizma*, „Veselin Masleša“ – „Svjetlost“, Sarajevo, str. 54.

²⁷ Ovo konstantno mijenjanje pripadnosti jednoj ili drugoj klasi, kao i mijenjanje snage utjecaja u konkretnom političkom kontekstu jedne odnosno druge klase, usložnjava se uslijed djelovanja dva specifična faktora. Jedan podrazumijeva daljnje dijeljenje srednje klase na „stare“ i „nove“ pripadnike, pri čemu „novi“ pripadnici na jedan skoro konspiratoran način nastoje osporiti naslijeđene vrijednosti, izgrađujući time posebnu supkulturu utemeljenu na isticanju vlastite nepripadnosti „staroj“ srednjoj klasi, zbog čega je nužno kreirati nova obilježja, popularizirati nove interese i sl.: usporedi sjajnu studiju: Berger, Peter (1990) *Reflections of an Ecclesiastical Expatriate, The Christian Century*, 24. 10. 1990, str. 964–969.; također na stranici: <http://www.religion-online.org/showarticle.asp?title=232>). Drugi faktor podrazumijeva pojačanu dinamiku promjena kroz koje prolaze društva u našem vremenu, tako da, uslovno rečeno, „postepene“ transformacije kroz koje su prolazila protestantska društva na Zapadu, neće biti moguće za muslimanska društva.

egzistencijalnog rama u kojemu nema niti vremena niti mjesta za svjedočenje Božijega smiraja spušanog u ljudske duše (*sakīna*) i u kojemu se sva svrha ljudskoga života iscrpljuje u stjecanju dodatnog kapitala. Princip međusobnoga pomaganja ljudi ka dosezanju stanja općega dobra (*ta'āwun*)²⁸ u cijelosti je potisnut međusobnim nadmetanjem do jučer siromašnih i nekultiviranih religioznih osoba u povećanju njihovog bogatstva²⁹.

Razvoj ovakvog religijski snažno toniranog kapitalističkog tržišta, na kojemu se smjenjuju aktivnosti čas visoke čas srednje klase, nemoguće je postići bez učešća religijskih institucija koje u savremenom dobu, više ili manje nesvjesno, funkcioniraju kao posrednice, svojevrsan tampon između, s jedne strane, interesa imućnih klasa, te ugrožene siromašne klase, s druge strane. S ciljem smirivanja nezadovoljstva objektivno obespravljenih, religijske zajednice i crkve prinuđene su pribjeći inoviranju cijeloga niza praktičnih oblika religioznog života, u suštini antitradicijskih, kojima se slabe protesti obespravljenih te pasivizirati mogući angažman neistomišljenika, a ključni faktor u tome procesu, naročito u vjerskom životu muslimana, jeste jačanje procesa neoklerikalizacije. Pod ovim pojmom podrazumijevamo tendenciju političkog instrumentaliziranja djelovanja vjerske zajednice u društvu u cilju zadovoljenja interesa nove religijsko-političke elite. Vjerske zajednice usložnjavaju vlastitu birokratsku strukturu, zanemarujući sve više svoju osnovnu funkciju servisiranja potreba vjernika, u njihovoj svijesti pretvaraju se u institucije koje su svrha samima sebi, istovremeno se stavljajući na poziciju, prvo, jedinog autentičnog tumača vjere u jednoj zajednici, a potom, vremenom, i vjerske supraordinarne svete institucije. U tome procesu dolazi do inoviranja cijeloga niza subordiniranih, ideološko-administrativno podređenih religijskih institucija (tijela, udruženja, organizacija i instituta), čiji je, zapravo, osnovni cilj redefiniranje metafizički utemeljenih principa vjere u smislu legitimiranja

---

²⁸ „Jedni drugima pomažite u dobročinstvu i čestitosti, a ne sudjelujte u grijehu i neprijateljstvu.“ Vidi: Kur'an, 5:2.

²⁹ Vidi hadis blagoslovljenog poslanika Muhammeda u kojem se, između ostaloga, aludira na narav ljudi koji i pored stjecanja mogućnosti za povećanje materijalnog kapitala, u svojim dušama ostaju nekultivirani, počinju njegovati provincijski duh: „Vidiš bosonoge nage siromahe, pastire ovaca, kako se nadmeću u visini zdanja koja podižu“ (*al-hufat al-'urat al-'ala ri'a' aš-ša' yatatawaluna fi al-bunyan*). Hadis bilježi imami Muslim, prenoseći ga od časnog 'Umar ibn al-Hattaba. Vidi: *Sahih Muslim*, Bejrut, Dar al-Kutub al-'Ilmiyya, 1991, tom I, str. 36–38.

i apsolutiziranja partikularnih ideologijskih tumačenja, bitno stvorene (kontigentne) naravi.

Redefiniranje principa vjerovanja na mikroplanu samo je odraz složenih procesa koji se odvijaju na makroplanu, za šta postoji pregršt argumenata. U aktuelnoj općoj krizi u koju je zapao projekt Evropske unije, središnji problem, po mišljenju ozbiljnih kritičara, predstavljaju upravo dva fenomena: savremeni koncept demokratije, uslovno rekavši – ideja ili duh na kojoj opstoji Evropska unija, i razvoj tehnokratskih elita koje su inicijalnu ideju dosezanja punine ljudskih prava, sloboda i zajedničkoga blagostanja, transformirale u puko sredstvo stjecanja ličnih privilegija, a na račun obespravljivanja drugih. Jednostavno, tehnokratske elite preuzele su punu političku, ekonomsku, vojnu i svaku drugu moć te su smjernice razvoja i uopće značenja demokratije u potpunosti izmijenile.³⁰ Tim putem nastala je demokratija oblikovana prema potrebama tržišta (*marktkonforme Demokratie*), u kojoj je, shodno neoliberalnom konceptu privilegiranja moćnih pojedinaca i grupa, većina osuđena na borbu za zadovoljenje često čak i osnovnih ljudskih prava nasuprot apsolutnoj moći novonastalih elita. Društvena svijest pretvorena je u pozornicu na kojoj se odvija „prošupljivanje demokratije“ (*die Aushöhlung der Demokratie*) tehnokratskim režimom i zahtjevima finansijskog tržišta.³¹

Politika djelovanja globalnog neoislamokapitalizma³² formira se na osnovu „univerzalnih“, zajedničkih principa kompatibilnih neoliberalnom kapitalizmu. Do devedesetih godina XX st. poslovanje

---

³⁰ Vidi: Habermas, Jürgen (2013), „Demokratie oder Kapitalismus? Vom Elend der nationalstaatlichen Fragmentierung einer kapitalistisch integrierten Weltgesellschaft“, u: *Im Sog der Technokratie: Kleine politische Schriften XII*, Suhrkamp Verlag, Berlin, str. 140. i 141.

³¹ „U ovom tehnokratskom kovitlacu može se Evropska unija u cijelosti asimilirati u nejasan ideal jedne tržišno orijentirane demokratije koja je, kao neukotvljena u jednom politički mobiliziranom društvu, podređena zahtjevima tržišta, i to krajnje nezaustavljivo.“ Jürgen Habermas, *Im Sog der Technokratie*, str. 92.; usporedi i: *ibid*, str. 117.

³² Pojam „neoislamokapitalizam“ upotrijebio je i prof. Paul Ballanfat na javnome predavanju održanome u hotelu „Bristol“ u Mostaru 30. 7. 2013. godine pod nazivom „Savremena filozofija i izazovi političke pluralnosti“. Smatramo opravdanim ovome pojmu dodati atribut „globalni“ s obzirom da je rečeni fenomen prisutan u skoro svim dijelovima svijeta, samo manifestiran u različitim formama. Pored toga, period razvoja ovoga vida snažnoga povezivanja interpretiranja vjere islama s globalnim finansijskim tokovima („islamokapitalizam“) koji je otpočeo, kako ćemo uskoro objasniti, nakon 90-ih godina XX st., razlog je upotrebe prefiksa „neo“.

muslimanskih firmi bilo je strogo ograničeno samo na tržišta muslimanskog istoka na kojima su djelovale korporacije utemeljene na šerijatskim propisima.³³ U namjeri da svoja poslovanja i izuzetno velik već postojeći kapital nametnu globalnom tržištu, korporacije su izvršile pritisak na vjerske zvaničnike, teologe, koji su, popuštajući pritisku, zauzeli stav da, uzevši u obzir činjenicu da stvarnih „islamskih“ kompanija skoro nema na tržištu kapitala (*stock market*) te da svaka firma makar djelimično posluje na nedozvoljenim principima, muslimanskim je firmama ipak dozvoljeno takvo poslovanje, uz zadovoljenje četiri uslova. Sva četiri uslova predstavljaju tek svojevrsno „pranje svijesti“ pred javnosti, a u praksi znače naprosto potpuno priključenje mehanizmima zgrtanja globalnoga kapitala uz povremeno upućivanje savjeta čisto teoretsko-moralne naravi partnerima u poslu.³⁴ Tokom vremena pojedini teoretičari su poziv partnerima na poštivanje „viših standarda“ postavili čak kao obavezu muslimanskih kompanija.³⁵

Da je ova inicijativa stvarno bila podređena ostvarivanju uslova za priključenje globalnom tržištu kapitala a ne nekom postizanju „opće koristi“, najbolje svjedoči činjenica da su načelno proklamovani tradicijski principi vrlo brzo prilagođeni teorijama neoliberalizma zbog čega je konačni plod toga spoja u teoretskim djelima i oslovljen „vjenčanom vezom islama i neoliberalizma“ (*sic.*). Tako se savremeni neoislamokapitalistički identitet razvijenih muslimanskih društava, kao i onih u dinamičnom razvoju, prezentira kao spoj procesa reprodukcije sistema autentičnih vrijednosti snažno utemeljen na tradiciji *ideacije* i

---

³³ Rehman, Aamir A., *Gulf Capital & Islamic Finance*, str. 191.

³⁴ Riječ je o slijedećim uslovima: osnovno poslovanje firme mora biti šerijatski-pravno legalno, visina kamate mora biti minimalna, većinski profit firme ne smije biti od kamate i investitor odnosno menadžer dužni su tačno znati koji dio iznosa je dobiven iz nezakonitih izvora te taj iznos trebaju podijeliti kao milostinju. Ovaj proces naziva se „čišćenjem“. Vidi: Rehman, Aamir A., *Gulf Capital & Islamic Finance*, str. 192. i 193.

³⁵ Vidi: *ibid*, str. 193. Zanimljivo je da se slična promjena, donesena više uslijed složenih društvenih i političkih prilika, dogodila upravo u isto vrijeme i u Republici Turskoj. Snažan razvoj srednje klase koja, uslijed monopola vodeće buržoaske sekularno orijentirane elite, nije mogla dobiti dovoljnu slobodu djelovanja na tržištu, prouzročio je otklon lijevo orijentiranih političkih stranaka kao i vjerskih muslimanskih pokreta, čiji su članovi, uglavnom, i činili tu srednju klasu, od projekta državne kontrole tržišta ka slobodnoj ekonomiji čiji je najjasniji izraz bio projekat Evropske unije. Kao posljedica toga muslimanski vjerski pokreti usvojili su koncept „ortodoksnoga neoliberalizma“, vještački ga spajajući s etičkim i socijalnim učenjima nastalim unutar interpretativne tradicije muslimana. Vidi zanimljivu studiju: Keyder, Çağlar, *The Turkish Bell Jar*, *New Left Review*, jul – august 2004, br. 28, str. 77–81.

univerzalnih standarda koje je usvojila konzervativna politička orijentacija.³⁶ Pojednostavljeno, riječ je tek o verbalnom, a u praksi strogo ograničenom, insistiranju na moralno-etičkim i kulturološkim specifičnostima tradicije muslimana, ali bitno *preoznačenim* (*resignified*)³⁷ evro-američkim normativnim kategorijama. Uspom globalne neoislamokapitalističke elite bio je moguć zahvaljujući objektivno postojećoj praznini u društvu u pogledu odnosa bogate elite, vjerski ili sekularno orijentirane, prema siromašnima, u smislu izostanka veće brige modernog muslimanskog društva prema najugroženijim kategorijama stanovnika. Pozivajući se na kur'ansko-sunnetski koncept jednakog tretmana svih vjernika, a bivši frustrirana nemogućnošću vlastitog većeg učešća na regionalnom i globalnom tržištu, srednja klasa u usponu koncentrirala se na kritiku koruptivnoga sistema kojeg je razvilo bogato stanovništvo, posvećujući se, istovremeno sa konstantnim izražavanjem kritika i karitativnom radu sa nižima klasama. Te aktivnosti podrazumijevale su: dodjeljivanje finansijske pomoći ugroženim kategorijama stanovništva, organiziranje javnih kuhinja, privatnih poliklinika, te posebne aktivnosti uz ramazan. Na taj način buduća neoislamokapitalistička elita podržana je na društvenoj i političkoj ravni

---

³⁶ Usporedi: Atasoy, Yildiz (2009), *Islam's Marriage with Neoliberalism: State Transformation in Turkey*, Palgrave Macmillan, New York, str. 10.

³⁷ Pojam „preoznačeno“ (*resignified*) koristi Judith Butler i to prvenstveno u kontekstu rasprave o identitetu čovjeka u vremenu postmoderne. Razvijajući svoju teoriju između učenja, s jedne strane, Nietzschea, te, s druge strane, Foucaulta, Freuda i Lacana, Butler pojam „preoznačeno“ razumijeva kao promjenu značenja nekoga fenomena omogućenu postojanjem privremene praznine koja se javlja između prvotne definicije toga fenomena i njegovog kasnijega praktičnog smisla; vidi: Butler, Judith (1997), „Subjection, Resistance, Resignification: Between Freud and Foucault“, u njenoj knjizi: *The Psychic Life of Power: Theories in Subjection*, Stanford University Press, Stanford, str. 94. Ne ulazeći ovom prilikom u raspravu općenito sa stavovima poznate feministice Butler, naglasit ćemo za naš kontekst njeno veoma važno filozofsko-političko tretiranje pojma *preoznačeno*, kojega na drugome mjestu postavlja unutar rasprave o značenju pojma „univerzalno“, gdje ono univerzalno tumači kao stvarnost karakteriziranu stalnim nadmetanjem i *preoznačavanjem*; Butler, Judith (2001), „Contingnet Foundations: Feminism and the Question of 'Postmodernism'“, u: *Feminism in the Study of Religion: A Reader*, Continuum, New York, str. 633. Iz toga razloga *preoznačavanje* nekoga fenomena može istodobno značiti i „hibridnost“ njegovoga značenja (Butler, Judith, *Contingnet Foundations*, endnota 6, str. 646). Na tome tragu, pretpostavljamo da i Atasoy koristi pojam „preoznačavanje“, mada ga posebno ne problematizira (Atasoy, Yildiz, *Islam's Marriage with Neoliberalism*, str. 10). No, kako ćemo vidjeti, njegovo izuzetno zanimljivo i važno tumačenje pojma „univerzalno“ oslanja se na filozofsko-političku kritiku razvijanu među savremenom političkom ljevicom, argumentiranu, između ostaloga, savremenim čitanjem Jacquesa Lacana, kao i Hegela, Freuda i sl.

upravo glasovima siromašnih, a programi političkih stranaka koje će promovirati njen rad sadržali su uglavnom spomenutu kritiku postojećeg koruptivnog sistema, dočim su izostale ozbiljnije analize ekonomskih reformi ili, pak, plan poboljšanja ljudskih prava.³⁸ Naprosto, narastajuća srednja klasa uspješnih poslovnih ljudi i poduzetnika uglavnom ruralnoga porijekla i, samim time, shodno tumačenju modernih društveno-političkih teorija, prirodno nenaklonjenih građanskoj eliti, priliku za svoj razvoj prepoznala je, prvo, u konfliktu s bogatom urbanom klasom te, potom, kroz privremeni savez s nižom građanskom klasom. Iz toga razloga pojedine partije u svojim teorijama i saopćenjima uvezivale su neomarksističku kritiku i svojevrsnu romantičarsko-milenarističku ideologiju, govoreći o „pravednoj islamskoj ekonomiji“ u kojoj ključno mjesto zauzimaju radnici, ali i o postizanju stepena „blagostanja“, gdje će čitavo stanovništvo biti zaposleno, a plaće će univerzalno odrediti država.³⁹ No, već u narednom koraku, nakon stjecanja većeg političkog utjecaja u društvu, u želji da je bogata klasa prihvati kao partnera, razvijajuća neoislamokapitalistička elita napravila je otklon od siromašnih slojeva građana i radnika, ideološki se suprotstavljajući sindikatima, legitimirajući taj stav modernom doktrinom o naravi sindikata kao bitno „antiislamskoj“. I dok je veliki broj vjernika, uslijed velikoga povjerenja i simpatija koje je imao prema političkim i religijskim podržavaocima ovih grupa, nekritički prihvatio doktrinu „antiislamske“ naravi sindikata i uopće svega što je makar tek u naznakama podsjećalo na socijalizam, oslanjajući se na tekstove i pamflete koji su periodično objavljivani, elita u usponu koncentrirala se na propositivnu politiku koja je podrazumijevala i otklon od ranije zagovaranog državno kontroliranog tržišta, a prema slobodnoj globalnoj ekonomiji.⁴⁰ Na ovaj način neoislamokapitalistička elita usvojila je i dihotomiju u odnosu prema pitanju ideoloških konstrukata modernoga koncepta religije i sekularizacije. Iako je jedan od faktora stjecanja popularnosti među vjernicima bio kritikovanje sekularnih sistema koji guše religiju, već početkom XXI st. sve veći broj teoretičara globalnog neoislamokapitalizma počeo je govoriti o realnosti čak i nužnosti razdvajanja političkog i ekonomskog od striktno vjerskoga aspekta života, naglašavajući „samoregulirajuću logiku“ u politici i ekonomiji koja treba

---

³⁸ Usporedi: Keyder, Çağlar, *The Turkish Bell Jar*, str. 71.

³⁹ Vidi: Tuğal, Cihan (2007), „NATO's Islamists: Hegemony and Americanization in Turkey“, *New Left Review*, mart – april, br. 44, str. 12.

⁴⁰ Tuğal, Cihan, *NATO's Islamists*, str. 13.

biti izvan utjecaja religije.⁴¹ Sasvim prirodno, ovakav stav prenesen je i na pitanje uređenja društva, pa je veoma lahko pronaći, čak i u Bosni, vjerske intelektualce i teologe koji u svojim javnim obraćanjima brane poziciju čak ontološkoga utemeljenja dihotomnog ideološkog konstrukta „sekularizacija – religija“.

Bijeg modernoga čovjeka od metafizičkih principa ka deriviranju onih čisto naravnih, što je za posljedicu imalo, između ostaloga, temeljenje svake nove teorije samo na snazi diskurzivnoga uma, u svakodnevnome životu prouzročilo je i relativiziranje značenja univerzalnog, što je, opet, u oblasti društvenoga života dodatno „razudilo“ i od tradicije još više udaljilo moralno-etičke čak i doktrinarne teorije. Samim time relativiziranje univerzalnoga izravno je utjecalo na načelnu jednaku mogućnost pozicioniranja različitih društvenih grupa i ideja u savremenom društvenom kontekstu. No, uzevši u obzir činjenicu da svakodnevni život i izuzetno složeni mehanizmi funkcioniranja savremenoga društva skoro iz trena u tren ono što je do jučer objektivno vrijedilo, sada dokida kao bezvrijedno, i obratno, u društveno-političkoj dimenziji može se prepoznati neizvjesnost u definiranju univerzalnoga. Shodno postmodernom razumijevanju stvarnosti, jedini način određenja nečeg univerzalnog ustvari je kroz njegov odnos s partikularnim te se može reći da je interes partikularnog zadovoljenje ključnoga aspekta, dimenzije, univerzalnog. Međutim, postavlja se pitanje: kako stvoriti političko-društveni okvir nečega kada, ustvari, nema stabilnih entiteta na kojima on počiva, a zadaća politike koja se stvara je upravo emancipiranje tih entiteta?⁴² Štaviše, ukoliko bi se i moglo, makar privremeno, što se, ustvari, jedino tako i događa, neke partikularne entitete ili njihove ključne karakteristike okvalificirati kao autentičan izraz univerzalnog, snagom „dijalektike partikularnoga“, putem tih ključnih karakteristika kao aspekata univerzalnoga, i partikularno utječe na promjenu samog univerzalnog.⁴³ Drugim riječima, shodno prevazi trenutnog društvenog utjecaja neke grupe (ili ideje) moguće je da ono univerzalno bude smatrano partikularnim ili da ono partikularno bude pozicionirano u društvu kao univerzalno. Iz toga razloga, a na osnovu

---

⁴¹ Ibid, str. 22.

⁴² Usporedi: Laclau, Ernesto (2000), „Constructing Universality“, u: Butler, Judith, Ernesto Laclau, Slavoj Žižek, *Contingency, Hegemony, Universality: Contemporary Dialogues on the Left*, Verso, London – New York, str. 306.

⁴³ Usporedi: Žižek, Slavoj (2000) „Holding the Place“, u: Butler, Judith, Ernesto Laclau, Slavoj Žižek, *Contingency, Hegemony, Universality: Contemporary Dialogues on the Left*, Verso, London – New York, str. 316.

modernoga koncepta razumijevanja religije, teorije i principi krajnje kontigentne, prolazne naravi, zahvaljujući nedovoljnoj kritičnosti vjerskih zajednica, mogu biti u javnosti predstavljeni kao „univerzalni“, nerijetko pukim dodavanjem određenog prefiksa (npr. prefiksa „islamski“, poput „islamska država“, „islamska banka“ i sl.). Nažalost, ovu složenost funkcioniranja savremenoga društva uglavnom raspravljaju filozofi političke ljevice, kako smo već istakli, dočim je teolozi, naročito muslimani, skoro u potpunosti ignoriraju.

Spomenuta bazna jednaka mogućnost vršenja utjecaja na društvo, odnosno zaštite i promoviranja vlastitih interesa, biva u praksi transformirana u izravno proporcionalan odnos između stvarne moći konkretne grupe (prije svega ekonomske, ali i političke i vojne) i njene pozicije u društvu. Ključni mehanizam zadobijanja podrške u društvu su razni ideološki konstrukti pomoću kojih se nastoji opravdati „neupitnost“ neke teorije ili relevantnosti „društvenoga poslanja“ grupe. Koncentrirajući se na djelovanje globalne neoislamokapitalističke elite, ideološki konstrukti kojima ona osigurava vlastitu poziciju, u društvu bivaju branjeni i promovirani uz pomoć tzv. „simboličke društvene klase“ koju čine razne muslimanske vjerske grupe, akademski profesori, naučnici i novinari. Iako po svojoj vokaciji ne bi trebali biti ekskluzivan izraz samo jedne društvene grupe, nerijetko kroz svoj javni i privatni angažman, često i nesvjesno, zapravo brane poziciju globalnog neoislamokapitalizma. Poseban impuls takvome angažmanu daju muslimanske vjerske grupe, shodno prirodi svoga nastanka konstantno otvorene za „redefiniranje principa vjere“, odnosno za „doktrinarna preoznačavanja“. Ovo se u prvome redu odnosi na političko-vjerske nevladine muslimanske organizacije, potom vehabijske zajednice i reformirane moderne sufijske redove.⁴⁴ Premda stepen njihove angažiranost nije isti, ipak, njihova uključenost u jačanje globalne neoislamokapitalističke elite jednako je važna s obzirom da svaka vrši specifičan prijenos interesa članovima svoje ali i šire zajednice. Sasvim je evidentno da su najskloniji „doktrinarnim preoznačavanjima“ vehabijske zajednice, zbog toga su i najsklonije agresivnim i ekstremnim tumačenjima vjere, nevladine političko-vjerske muslimanske organizacije skoro savršeno služe za povezivanje rada političkih stranaka s religijskim zajednicama, dočim predvodnici reformiranih modernih sufijskih redova nerijetko svojom karizmom „legitimiraju“ različite ekonomsko-političke projekte lokalnoga karaktera ili naprosto štite ugled utjecajnijih

---

⁴⁴ Vidi: Atasoy, Yildiz, *Islam's Marriage with Neoliberalism*, str. 244.

pojedinaca. No, važno je naglasiti da prilično usložen kontekst u kojem funkcioniše savremeno društvo sve manje dopušta strogu definiranost društvenih grupa. Stoga se sve češće istraživači susreću s društvom, pa tako i vjerskim, grupama ne primarnog već sekundarnog, čak i referentnog karaktera. Naime, s jedne strane, naročito mlade osobe identificiraju se s grupama koja predstavljaju ništa više negoli simbol njihovog protesta protiv neke pojave u društvu, te, s druge strane, ne razvijaju izravan odnos sa stvarnim nosiocima konkretne grupe već načelno izražavanje simpatija prema njoj i afirmiranje nekih njenih stavova i simbola predstavlja zapravo sredstvo za postizanje nekog vlastitog cilja. Tako je moguće unutar jedne zajednice pronaći veliki broj osoba koje se po svome porijeklu, inteligenciji, obrazovanju, kulturi i generalnim sklonostima skoro ni u jednome segmentu ne podudaraju s općim karakteristikama primarnih pripadnika te zajednice.⁴⁵

Izloživši gornje teze, važno je naglasiti da angažman globalne neoislamokapitalističke elite počiva na izuzetno složenim mehanizmima, ali da se realizira pretpostavkama utemeljenim, rekli bismo, uobičajenom modernom poslovnom logikom: da je pojedinac, individua, isključena iz šire organizirane zajednice, objektivno slaba, te da je jedan od najvećih ljudskih poroka sklonost novcu.⁴⁶ Stoga je jedno od ključnih „investiranja“ globalnoga kapitalizma uopće kreiranje identiteta čovjeka baziranog na isključivanju drugoga i na prenamaglašenju individualnosti. Ulaganjem u pružanje ličnih koristi osobama na važnim pozicijama u društvu, pa tako i u crkvama i religijskim zajednicama, stvaranjem

---

⁴⁵ Kao primjer naveli bismo sjajnu primjedbu spisateljice Alise Ganijeve koja, govoreći o širenju utjecaja vehabijske zajednice u Dagestanu kaže: „Da, današnje vehabije su sasvim drugačije nego pre deset godina. Ranije su to bili neobrazovani ljudi, najčešće iz određenih krajeva. (...) Sada su to ljudi koji imaju jedan ili dva fakulteta koji su često završili u Evropi. Oni kritički posmatraju politički i socijalni sistem i na taj način izražavaju svoj protest. Nisu čak ni religiozni. (...) To je na početku tinejdžerski bunt koji potom prerasta u kriminal, jer tamo, pored mislećih ljudi, idu i kriminalci koji se kriju iza zelenih povjeski i religioznih rituala. Pretvaraju se da su religiozni fanatici, a u suštini ih baš briga za religiju, najvažniji je biznis.“ Ganijeva, Alisa (2013), Islamofob za neupućene“, *NIN*, br. 3268, str. 55.

⁴⁶ Jednostavno rekavši, i stanje materijalnoga bogatstva i stanje materijalnoga siromaštva predstavljaju iskušenje za čovjeka, odnosno u oboma se može nalaziti i opasnost ali i spas. Blagoslovljeni poslanik Muhammed između ostaloga učio je i dovu u kojoj je dragoga Boga molio: „Allahu moj, utječem Ti se od zla kušnje bogatstva, i od zla kušnje siromaštva (*Allahumma inni a'udu bike min šarri fitna al-gina wa min šarr fitna al-faqr*)“. Hadis bilježi Ibn Abī ad-Dun'yā, prenoseći ga od časne 'A'iše. Vidi: Ibn Abi ad-Dun'ya, *Islah al-Mal*, Bejrut, Mu'assasa al-Kutub at-Taqaifiya, 1993, str. 121.

materijalnih ovisnosti kod čelnih ljudi zajednica, kreiranjem takvog moralnog ambijenta društva u kojem višestruki profitabilni angažman jedne osobe ili jedne porodice odnosno uže društvene grupe, u nekoliko institucija ili kompanija (različiti upravni odbori, namjenske komisije i sl.) u vremenu velike nezaposlenosti ne predstavlja nešto negativno, nešto zaslužno makar verbalnog prijekora, globalne neoislamokapitalističke elite osiguravaju savršene uslove za ostvarenje vlastitih ekonomskih ciljeva, dodatno unoseći podjele među građane, napose vjernike. Ranije spomenuto reflektiranje globalnih političkih dešavanja na događaje na mikroplanu, manifestiranje neoliberalne doktrine šoka (*shock doctrine*) na mikroplanu koja podrazumijeva povremeno ali konstantno iniciranje većih ili manjih, naizgled međusobno nepovezanih, kriznih situacija i „incidenata“ i iz toga izrastajućih novih „autoriteta“, te sklonost savremenog čovjeka ka bijegu od zajednice, skoro su standardna matrica na kojoj se razvija sadržaj i odvija dinamika savremenog muslimanskog društva. Ovaj aspekt aktuelnog načina poslovanja u javnosti uglavnom nije tretiran. Izuzetak su radovi u kojima se nekritički iznose teorije savremenog poslovanja muslimanskih banaka i firmi u kojoj je sva pažnja koncentrirana na fikhsko-pravni aspekt⁴⁷, ili koji, pak, potenciraju spomenute formalno-moralne obaveze muslimanskih poduzetnika prema partnerima.⁴⁸ No, postoje i tekstovi koji predstavljaju pravo osvježenje s obzirom da ne insistiraju na pohvalama savremenog neoislamokapitalističkog poslovanja, već se prvenstveno koncentriraju na posljedice njegovog djelovanja na čovjekovu intimu: dušu i srce.⁴⁹

Posvećujući se, na kraju, pitanju odnosa Islamske zajednice prema usponu globalnog neoislamokapitalizma, istaknut ćemo da, po našem dubokom uvjerenju, on ne može biti građen na indiferentnom odnosu prema toj pojavi, niti kroz pokušaje *post festum* „izmirivanja“ različitih

---

⁴⁷ Npr. u Islamskoj informativnoj novini „Preporod“ već duže vrijeme postoje redovne rubrike pod nazivom „Svijet biznisa“ i „Islamsko bankarstvo“.

⁴⁸ Npr. „Islamska ekonomija – utopija ili stvarnost“, *Novo vrijeme*, petak, 24. 5. 2013, str. 14.

⁴⁹ Npr. jedan od tih tekstova je: Čengić, Haris, „Iman i njegovo očuvanje u uslovima savremenog poslovnog ambijenta“,

http://www.znaci.com/islam_u_drustvu/kritika_drustva/art4_0.html (stranica je bila aktivna 21. 8. 2013. godine). Također vrijedi konsultirati i komentar istoga autora pod nazivom „Beskatatno kreditiranje“,

http://www.znaci.com/nas_dijalog/pitanja/art346_0.html (stranica je bila aktivna 21. 8. 2013. godine). Ovim se mogu dodati i neki tekstovi objavljeni u novini „Novo vrijeme“, npr.: Mahmutović, Zehra, „Pozajmi brzo, kajat ćeš se natenane“, 7. 8. 2013, str. 12.; Ljevaković, Abdurahman, „Islamski koncept solidarnosti“, 7. 8. 2013, str. 41.

muslimanskih grupacija, što nužno podrazumijeva neopravdano banaliziranje i izbjegavanje stvarnoga problema. Na osnovu svoga ustava, Islamska zajednica bi trebala obuhvatiti brigom sve muslimane, međutim, jednako tako nužno je osigurati mehanizme zaštite autentičnosti njenoga djelovanja u društvu kao i nesmetan duhovni razvoj svakoga pojedinca. Upravo je iz toga razloga ovaj rad radi primarno i napisan.

4. Institucija Islamske zajednice pred izazovima neoislamokapitalizma

Kako smo naglasili, vjerovatno najlošiji odgovor Islamske zajednice na izazove jačanja globalnog neoislamokapitalizma, kao i brojnih drugih izazova savremenoga čovječanstva, bilo bi njihovo ignoriranje. U slučaju kojega tretiramo, izostanak ozbiljnih analiza i razvoja mehanizama očuvanja zrelog i kritičkog odnosa u funkcioniranju svih organa Zajednice prema brojnim vjerskim i društvenim projektima u našem vremenu, značio bi jednu od dvije stvari. Ili bi, kako smo već naveli, ignorantski odnos prema mogućim problemima ukupno teško stanje muslimana dodatno usložnio i, u konačnici, doveo do nepomirljivih podjela i rasta opće nesigurnosti u zajednici ili bi, pak, objektivno primjetne anomalije u životu bosanskih muslimana bile tumačene vulgarno-apokaliptičkim sadržajima, kontekstualizirane mističnim i okultnim teorijama zavjere.

Zato smatramo nužnim potencirati kritičko ali snažno otvaranje Islamske zajednice prema javnosti, prema društvu, koje podrazumijeva uvažavanje pluralnosti različitih mišljenja i prevaliranje onih baziranih na snazi i konzistentnosti intelektualnih argumenata, a ne na temelju sirove moći (finansijske, političke i sl.). Posebno je važno, kako god se naglašavanje potenciranja toga u XXI st. može činiti nepotrebnim, unutar vjerskoga života bosanskih muslimana, naročito mladih, reaktualizirati duhovne aspekte izražaja vjere. To, prije svega, podrazumijeva buđenje interesa za kulturnu i vjersku tradiciju bosanskih naroda, upoznavanje ali i studiranje sadržaja klasičnih i savremenih oblika kulturnoga izražavanja, razumijevanje i interpretiranje umjetničkih ostvarenja, insistiranje na slobodi mišljenja i prihvatanju pune odgovornosti za izrečene stavove i postupke, postavljanje u samo središte interesovanja fenomen ljudske duše i njenoga odgoja, lijepoga ponašanja i sl.

Riječ je, ustvari, o postupku koji zahtijeva punu predanost i dosljednost, no, nužno ga je otvoreno osloviti i ponuditi makar konture njegovoga početka. Stoga smo slobodni predložiti šest koraka, šest

mehanizama koje bi, po našem mišljenju, Islamska zajednica trebala usvojiti u svome djelovanju.

4.1 Mehanizmi angažiranog i društveno odgovornog djelovanja Islamske zajednice

Sjajna prilika za realiziranje ovih mehanizama koji trebaju poslužiti, kako smo naveli, kao garant očuvanja autentičnosti i opravdanosti djelovanja Islamske zajednice u savremenom bosanskom društvu sigurno je promjena naravi vođenja aktuelnih rasprava oko novoga ustava Islamske zajednice. Sve prethodno opisano, kao i pregršt drugih činjenica, sasvim dostatno ukazuju na važnost i iz njenoga usvajanja izvedenu validnost pristupa pitanju najavljenoga reformiranja Zajednice. Jednostavno rečeno, Ustav Islamske zajednice trebao bi značiti ne samo koncentriranje na segment njenog pravnog normiranja već prije svega na adekvatno obrazloženje i shodno tome i daljnje razvijanje, svrhe postojanja Zajednice koja je, zapravo, zajednica bosanskih muslimana, dakle, sasvim konkretne grupe vjernika, sa sasvim konkretnim potrebama, izraslim iz heterogenih pristupa i zbilji, ali i svakodnevnom životu. Tradicijsko naslijeđe, ali čak i savremene političke analize, ocjenjuju krajnje pogrešnim i manjkavim temeljenje rada bilo koje institucije na projekcijama samo jednoga pojedinca odnosno tek jedne uže interesne grupe, a, ukoliko bi na taj način bilo trasirano institucionalno djelovanje bilo kojega aspekta života bosanskih muslimana, npr., takav angažman povijest bi, izvan svake sumnje, okvalificirala kao nezreo, sebičan i neodgovoran čin. Makar prethodno neplanirano, svakodnevnost pokazuje, na šta smo već ukazali, da je naše vrijeme obilježeno snažnim djelovanjem u biti tehnokratskih institucija moći kojima upravljaju manje interesne grupe, a nužna ravnomjerna distribucija moći i utjecaja podrazumijeva snaženje tendencije demokratizacije institucija i to, u prvome redu, kroz jačanje savjetodavnih tijela i parlamenata.⁵⁰ Na tragu i

---

⁵⁰ Do kraja uprošteno rekavši, prepuštanje donošenja presudnih odluka samo manjem broju osoba širu zajednicu postavlja u podređeni odnos prema toj grupi i otvara mogućnost kreiranja dužničkog odnosa većine prema manjini. Motreno u kontekstu funkcioniranja savremenoga društva u kojemu moderne države ne štite temeljne interese građana, već prvenstveno podržavaju tržišne projekcije multinacionalnih korporacija i banaka, osnovna institucija oformljena kako bi se zaštitila prava jedne zajednice transformirana je u običnoga „klijenta“ i to udruženja i institucije koje je sama osnovala ili podržala u cilju vlastitog adekvatnijeg funkcioniranja. Usporedi: Habermas, Jürgen, *Im Sog der Technokratie*, str. 118. i 119.

učenja blagoslovljenoga poslanika Muhammeda da je vjera naprosto – savjetovanje (*naṣīḥa*).⁵¹

a) Struktura Sabora Islamske zajednice

Pod ovim mislimo prije svega na promjene u dva pravca. Jedan podrazumijeva način odabira članova Sabora u smislu preciziranja načina odabira užeg kruga kandidata za konačni saziv. Ne bi se trebalo događati da, nakon izbora predstavnika na osnovnome nivou, u džamijama, ti isti predstavnici ne mogu biti birani za redovne članove Sabore, već oni biraju redovne članove na osnovu liste kandidata na koju nisu lično utjecali, koja im je naknadno predočena.

Drugo, zadovoljavajući moralni integritet samo je jedna od dvije temeljne karakteristike sabornika koja se snažno naslanja na pitanje kompetentnosti konkretnoga saborskog poslanika za adekvatan kritički angažman u radu Zajednice, na osnovu dubokog razumijevanja općih prilika u svijetu i napose u Bosni. Samo na ovaj način moguće je govoriti o punoj mjerodavnosti nekoga vjernika za obaveze u radu Sabora.

b) Debirokratiziranje Islamske zajednice

Već smo dva puta u radu naglasili da je savremeno doba karakterizirano vjerovatno do sada u povijesti naj snažnijim stepenom manifestiranja moći sukusirane u rukama profesionalnog administrativnog kadra. S obzirom na izloženost svake institucije utjecajima globalnih događanja, te uzevši u obzir naslijeđe birokratiziranog socijalističkog sistema, sasvim je prirodno pretpostaviti da i Islamska zajednica, makar jednim svojim dijelom, osjeća posljedice opće birokratizacije. Stoga je veoma važno da unutar sebe Zajednica razvija tendenciju multiperspektivnog pristupanja aktuelnim problemima kako bi se izbjegla ne samo svojevrсна monopolizacija u procesu donošenja odluka, već i osigurala interdisciplinarna saradnja stručnih osoba radi ostvarivanja zajedničkog cilja. Ne bi se trebalo događati da bilo kakve, naročito važne, odluke budu razmatrane izvan okvira predviđenih protokolom, niti da problemi budu rješavani unutar „kružoka“, daleko od kritike javnosti. Rad svake institucije, pa tako i

---

⁵¹ Hadis bilježi imami Muslim prenoseći ga od časnog Tamīm ad-Dārīja. Vidi: *Sahīh Muslim*, tom I, str. 74.

Islamske zajednice, jednako je bitan kako za njene članove tako i za društvo uopće.⁵²

c) Uvođenje i jačanje unutarnjeg sistema sprečavanja korupcije

Djelovanje bilo koje organizacije vođeno snažno razvijenim administrativnim aparatom istovremeno jača i mogućnost nezakonitoga djelovanja osoba na visokim upravnim pozicijama. To nezakonito djelovanje podrazumijeva različite oblike zloupotrebe moći, i to političke, poput pronevjere finansija, netransparentnosti novčanih tokova, „kupovanja“ političkog utjecaja, korupcije u izbornom postupku, prikrivanja koruptivnih radnji i sl. i administrativne, kao što su nezakonito izdavanje različitih dozvola i odobrenja uslijed korištenja protuusluga, omogućavanja prekršitelju da izbjegne zakonske sankcije i sl.⁵³ Iz ovoga razloga društvena odgovornost i zrelost svake institucije ogleda se u razvijanju mehanizama za sprečavanje korupcije, što treba biti popraćeno temeljitom analizom svih postojećih problema u njenom radu. Kao i ostale, i ove aktivnosti trebaju biti javne.

d) Promoviranje principa „praktične solidarnosti“

Jedan od osnovnih izazova koji se postavlja pred projekat Evropske unije jeste problem rješavanja različitih oblika krize, pa tako i one finansijske. Za razliku od načelnog proklamovanja obaveze

---

⁵² Ovo pitanje moglo bi biti tretirano i kao pitanje odnosa „centra“ i „periferije“, problema naročito tematiziranog u literaturi orijentalista s naših prostora s kraja XX st., a danas uglavnom obrađivanog unutar muslimanske političke ljevice i neomarksista. Jedna od temeljnih posljedica ovoga pristupa zasigurno je i objašnjenje naizgled paradoksalnoga događanja različitog stepena razvijenosti administrativnih entiteta jedne zajednice, zbog čega se, u širem kontekstu, umjesto česte upotrebe sintagme „razvijenost država“ radije upotrebljava pojam „razvijenost društava“, s obzirom da taj pojam ne podrazumijeva samo mogućnost spomenutog različitoga stepena razvijenosti, već mu, jednako tako, pririče i sposobnost prelaska, tranzicije, administrativnih granica. Usporedi: Mourad, Mary, Mohammed Saad, „Interview: Marxist thinker Samir Amin discusses demise of capitalism“, *Al-Ahram*, 2. 10. 2012, <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/18/0/54564/Books/Interview-Marxist-thinker-Samir-Amin-discusses-dem.aspx> (stranica je bila aktivna 21. 8. 2013. godine) Također vidi njegovu analizu društvenih i ekonomskih promjenama: Amīn, Samīr, *Ma ba'd ar-Ra'smaliyya al-Mutahalaka*, Bejrut, Dār al-Fārābī, 2003, str. 223–247.

⁵³ Vidi više: Budak, Jelena, „Korupcija u Hrvatskoj: percepcije rastu, problemi ostaju“, *Privredna kretanja i ekonomska politika*, Ekonomski institut, sveska 16, br. 106, Zagreb, april 2006, str. 70. i 71.

međusobnoga pomaganja, snažniji, stabilniji entiteti imaju moralnu i političku obavezu sasvim konkretno pomagati slabijim (*praktische Solidarität*).⁵⁴ Na ovaj način razriješila bi se danas prisutna bezizlazna pozicija nastala iz podjele regija shodno političkim i finansijskim uslovima koji u njima dominiraju, a koja podrazumijeva prebacivanje pune odgovornosti za rješavanje problema samo regiji, državi, koja je neposredno izložena krizi. Ustroj zajednice na entitete karakterizirane, na jednoj strani, optimalnim, i, na drugoj strani, suboptimalnim uslovima, pri čemu se regije u kojima prevladavaju suboptimalni uslovi posmatraju ne kao ravnopravni partneri, već prije kao humanitarni slučajevi, naprosto je greška i nikada neće polučiti njenu punu integraciju.⁵⁵

S obzirom da se, kako smo već ranije naglasili, u današnjem svijetu nemoguće isključiti iz globalnih tokova, smatramo sasvim opravdanim princip „praktične solidarnosti“ primijeniti i u radu Islamske zajednice, u smislu ravnomjerne distribucije naročito finansijskih sredstava kroz sva muftijstva, odnosno medžlise. Na taj način Zajednica bi djelovala mnogo kompaktnije.

e) Kritičko otvaranje prema muslimanskim organizacijama i udruženjima

Već duže vrijeme Islamska zajednica saraduje s brojnim muslimanskim vjerskim i vjersko-političkim udruženjima, domaćim i inostranim, napose sa nevladinim sektorom. Zasiurno je na taj način otvorena mogućnost boljega razumijevanja savremenih trendova i obogaćen spektar odgovora na mnoge izazove. Pozitivno ocijenivši ove napore, smatramo jednako važnim i dalje razvijati tendenciju saradnje i to, u ovoj fazi, kroz kritičko valoriziranje kako angažmana svake organizacije i udruženja zasebno tako i svakog pojedinačnog projekta.

Slično ranijim prijedlozima, i ovaj pristup bi podrazumijevao javnost djelovanja, stručnost osoba uključenih u različite projekte ispred Islamske zajednice ali i interdisciplinarni pristup.

---

⁵⁴ Vidi: Habermas, Jürgen, *Im Sog der Technokratie*, str. 121. i 122.

⁵⁵ Usporedi: Habermas, Jürgen, „Ein Fall von Elitenversagen“, *Der Spiegel*, br. 32, 5. 8. 2013, str. 27.

f) *Kvalitativno jačanje odgojno-obrazovnog sistema Islamske zajednice i ukazivanje većega povjerenja mladem visokoobrazovanom vjerskom kadru i intelektualcima*

Iako se ovaj prijedlog, na neki način, podrazumijeva sâm po sebi, ipak o njemu je, slobodni smo ustvrditi, veoma malo pisano. Štaviše, shodno propozicijama još uvijek važećeg Ustava Islamske zajednice i na osnovu analize do sada objavljenih članaka koji tretiraju pitanje donošenja novoga ustava, sa velikom sigurnošću može se zaključiti da su odgojno-obrazovne institucije Zajednice u velikoj mjeri marginalizirane. Ono što se prirodno naslanja na ovaj problem jeste i nedovoljan interes za mlade visokoobrazovne vjerske kadrove te mlade intelektualce uopće. Prateći rad međunarodnih konferencija te objavljene sadržaje inostranih stručnih časopisa, uviđa se snažno prisustvo bosanskih autora koji su, uglavnom zahvaljujući svojim snagama i vlastitom upornošću, uspjeli sebi izboriti mjesto u svjetskim akademskim krugovima. Zato bi bilo sasvim prirodno pokrenuti jedan projekt koji bi vodio Fakultet islamskih nauka u Sarajevu kao zasigurno ključna odgojno-obrazovna institucija Islamske zajednice, čiji bi osnovni cilj bio povezivanje naših mladih znanstvenika neangažiranih unutar Islamske zajednice, što bi, sasvim sigurno, doprinijelo i kvaliteti odgojno-obrazovnog procesa.

Literatura

1. Al-Ahram (2002), „Empire of Chaos challenged“, br. 609.
2. Amīn, Samīr (2003), *Ma ba'd ar-Ra'smaliyya al-Mutahalaka*, Dār al-Fārābī, Bejrut.
3. Atasoy, Yildiz (2009), *Islam's Marriage with Neoliberalism: State Transformation in Turkey*, Palgrave Macmillan, New York.
4. Berger, Peter (1990), „Reflections of an Ecclesiastical Expatriate“, *The Christian Century*.
5. Budak, Jelena (2006), „Korupcija u Hrvatskoj: percepcije rastu, problemi ostaju“, *Privredna kretanja i ekonomska politika*, Ekonomski institut, sveska 16, br. 106, Zagreb.
6. Butler, Judith (2001), *Feminism in the Study of Religion: A Reader*, Continuum, New York.
7. Butler, Judith (1997), *The Psychic Life of Power: Theories in Subjection*, Stanford University Press, Stanford.
8. Butler, Judith, Ernesto Laclau, Slavoj Žižek (2000), *Contingency, Hegemony, Universality: Contemporary Dialogues on the Left*, Verso, London – New York.

9. Ganijeva, Alisa (2013), *Islamofob za neupućene*, NIN, br. 3268.
10. Habermas, Jürgen (2013), „Ein Fall von Elitenversagen“, *Der Spiegel*, br. 32.
11. Habermas, Jürgen (2013), *Im Sog der Technokratie: Kleine politische Schriften XII*, Suhrkamp Verlag, Berlin.
12. Ibn Abi ad-Dun'ya, *Islah al-Mal*, Bejrut, Mu'assasa al-Kutub at-Taqafiyya, 1993.
13. Keyder, Çağlar (2004), „The Turkish Bell Jar“, *New Left Review*, br. 28.
14. Levitt, Steven D., Stephen J. Dubner (2005), *Freakonomics: A Rogue Economist Explores the Hidden Side of Everything*, Perfect Bound, New York.
15. Levitt, Steven D., Stephen J. Dubner (2009), *Superfreakonomics: Global Cooling, Patriotic Prostitutes and why Suicide Bombers should buy Insurance*, New York Times, New York, 2009.
16. Mourad, Mary, Mohammed Saad (2012), „Interview: Marxist thinker Samir Amin discusses demise of capitalism“, *Al-Ahram*.
17. Novo vrijeme (2013), „Šiitski polumjesec: Mit ili stvarnost?“, str. 18. i 19.
18. Politika (2013), „Izvoz vehabizma iz Austrije na Kosovo“, str. 9.
19. Rehman, Aamir A. (2010), *Gulf Capital & Islamic Finance: The Rise of the New Global Players*, McGraw Hill, New York.
20. *Sahih Muslim*, Bejrut, Dar al-Kutub al-'Ilmiyya, 1991., tom I
21. Schmidinger, Thomas (2013), *Gora: Slawischsprachige Muslime zwischen Kosovo, Albanien, Mazedonien und Diaspora*, Wiener Verlag fuer Sozialforschung, Beč.
22. Tuğal, Cihan (2007), „NATO's Islamists: Hegemony and Americanization in Turkey“, *New Left Review*.
23. Weber, Max (1989), *Protestantska etika i duh kapitalizma*, „Veselin Masleša“ – „Svjetlost“, Sarajevo